

38. Урунтаева Г.А., Афонькина Ю.А. Практикум по детской психологии. – М.: Просвещение: Владос, 1995. – 291 с.
39. Шумакова Н. Б. Обучение и развитие одаренных детей / Н.Б. Шумакова. – М.: МПСИ; Воронеж: НПО "МОДЭК", 2004. – 336 с.
40. Щепланова Е.И., Аверина И.С. Краткий тест творческого мышления. Фигурная форма: Пособие для школьных психологов. – М.: ИНТОР, 1995. – 48 с.
41. Яковлева Е.Л. Психология развития творческого потенциала личности / Е.Л.Яковлева. – М.: Флинта, 1997. – 224 с.
42. Guilford J.P. Creativity: a quarter century of progress // Perspectives in Creativity (Eds. L.A. Taylor, J.W. Getzels). – Chicago : Aldme, 1975. – P. 37-59.
43. Taylor C.W. Various approaches and definitions of creativity / R. Sternberg (Ed.) // The nature of creativity. – Cambridge : Cambr. Press, 1988. – P. 99-126.
44. Torrance E.P. Education and Creative Potential / E.P. Torrance. –Minneapolis: University of Minnesota Press, 1963. – 167 p.

УДК 159.923.2

АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ТА СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ

Чуйко Г.В., Мотуляк І.В.

У статті здійснено спробу теоретично проаналізувати суть самоактуа-лізації та її співвідношення з поняттями сенсу життя та цінностей і провести дослідження прояву цих психологічних феноменів у студентському віці.

Ключові слова: самоактуалізація, сенс, сенс життя, цінність, потреба.

В статье сделана попытка теоретического анализа сущности самоактуа-лизации и её соотношения с понятиями смысла жизни и ценностей и прове-дённного исследования проявлений этих психологических феноменов в студенческом возрасте.

Ключевые слова: самоактуализация, смысл, смысл жизни, ценность, потребность.

An attempt to theoretically analyze the essence of self-actualization and its relationship with the concepts of the meaning of life and values and to study the manifestation of there psychological phenomena in the student's age is made.

Key words: self-actualization, sense, meaning of life, value, need.

Сьогодні багато науковців згодні з неоднозначністю й остаточною невизначеністю поняття "самоактуалізація", яке, здається, вже міцно вкоренилося у психологічну науку, хоча почало своє існування відносно недавно. Поняття самоактуалізації введене в психологію А. Маслоу, який під даним процесом розумів реалізацію особистістю своїх найкращих здібностей і можливостей, що є вродженою потребою і метою життя: "Говорячи про самоактуалізацію, я маю на увазі прагнення людини до самоздійснення, до втілення у дійсність потенційно властивих їй можливостей. Це прагнення можна назвати прагненням до самотождності, самотності" [4, с. 352]. За Маслоу, частіше використання поняття "самоактуалізація" більше говорить про людину, яка ним користується, ніж про реальність, що за поняттям стоїть.

До проблеми самоздійснення особистості в різний час зверталися багато психологів і дослідників, зокрема: К.-Г. Юнг, А. Адлер, А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Фромм, В. Франкл, Д.О. Леонтьєв, Л.О. Коростильова, Є.Є. Вахромов, Д.Г. Рощин та ін., проте закономірно, що й досі ця найскладніша проблема не вирішена.

Отже, практично усе життя людина спрямована на самоактуалізацію, однак, згідно з тим же Маслоу, ймовірність досягнення її дуже мала, навіть враховуючи думку психолога, що потреби особистості задовольняються не послідовно, а водночас, проте різною мірою (й на самоактуалізацію тут припадає 10%). Про ілюзорність досягнення самоактуалізації говорить у другій екзистенційній дихотомії і Е. Фромм, зауважуючи, що навіть якщо людина живе з прагненням реалізувати себе, самоактуалізація – перманентно-безкінечний, а тому нездійснений в умовах обмеженості строку людського життя процес. Таким чином, самоактуалізація цілком зіставна з Адлерівським прагненням до самовдосконалення, адже постійно реалізуючи себе, стаючи такою, якою хоче і повинна бути, людина поступово самовдосконалюється, наближається до свого "ідеального образу Я" (К. Роджерс). Представниками гуманістичної психології самоактуалізація тлумачиться як вища, екзистенційна цінність, тобто самоактуалізація як процес і певний результат містить аксіологічний аспект, адже вдосконалення себе та самоздійснення (Ш. Бюллер) – саме ті процеси і якості особистості, які вона суб'єктивно оцінює та цінує, вважаючи не просто важливими, але й оптимальними.

Не зайве пригадати тут думку В. Франкла, що самоактуалізація як така не може бути метою життя, бо прагнучи виключно самоактуалізації, людина априорі не може її досягти ("Двері до щастя відчиняються "від себе"", за словами С. К'еркегора, і, тягнучи їх до себе (на себе), – лише тісніше їх зачиняєш); самоактуалізація є лише побічним про-

дуктом здійснення сенсу життя, бо, за Франклом, людина прагне, перш за все, реалізувати, здійснити сенс життя, пов'язаний з реалізацією людиною всіх її можливостей, а вже сенс(и) втілюють аксіологічний аспект процесу життя й уявлення людини про самореалізацію. Крім того, Франкл вважає, що, якщо онтологічною характеристикою людини є самотранценденція, то самореалізація не може бути сенсом життя. Трансценденція життя можлива, якщо людина сама відступає на задній план, віддає забуттю власне існування [7, с. 176].

Ми цілком схильні погодитися як з А. Адлером (щодо прагнення людини до самовдосконалення), хоча визнаємо, що далеко не вся сучасна молодь вважає це прагнення мотивуючою життєвою силою, екзистенційною цінністю та й вартим уваги взагалі; ще певна її частина може його не мати чи не усвідомлювати; ті ж молоді люди, хто відверто говорить про тенденцію до самовдосконалення, наголошуючи на ньому як меті життя, не завжди адекватно розуміють даний процес і особливо його результат; так і з Франклом – про необхідність і цінність (як екзистенційну (ноетичну), так і психологічну) для людського життя (кожної його хвилини) саме сенсу, а не самоактуалізації як "вродженої потреби" особистості (а, якщо така потреба відсутня; наприклад, у результаті отриманого суб'єктивного життєвого досвіду виявляється байдужість чи й небажаність даного процесу і результату для особистості? – питання абсолютно не риторичне). Згідно з Франклом, для того щоб жити й активно діяти, людина має вірити в сенс своїх вчинків – отже, для того щоб самоактуалізуватися, людина має вірити в сенс самоактуалізації. А відшукати сенс допоможе совість. Новий сенс може суперечити старим цінностям, тоді вони змінюються. Самоактуалізація ж виправдана лише настільки, наскільки життя людини має сенс, незалежний від самоактуалізації.

За гіпотезою Маслоу, "так звані "вищі цінності", "вічні цінності" й т. ін. – це приблизно те ж саме, що вибирають ті люди, яких ми називаємо відносно здоровими (зрілими, розвинутими, такими, що здійснилися, індивідуалізованими й т. ін.), коли у них є право вибору, коли вони знаходяться в сприятливих умовах і у відмінній формі" [4]. В концепції Маслоу й інших гуманістичних психологів потреба розуміється як цінність – той об'єкт, який є життєво важливим для людини, її самоактуалізації. "Ці цінності не ієрархічні, і кожна з них визначається рештою. Можливо, вони утворюють певну єдність, в якій кожна конкретна буттєва цінність є усім цим цілим, що розглядається з певного кута зору" [4]. Інші люди мають орієнтуватися на цінності самоактуалізованих людей, бо ці цінності не індивідуальні, а позаособистісні. Найбільше ж цінне для самоактуалізованих людей – їх покликання. Заува-

жимо, що Д.О. Леонт'єв розрізняє потреби та цінності: перші вважає особисто значимими, другі – мають загальнолюдський характер. Спонукальна сила перших – ситуативно мінлива (до задоволення), других – стабільна у часі.

Нагадаймо, що людина практично завжди не така добра, як вірив (сподівався) Маслоу, а її "найліпші" здібності можуть не вкладатися в норми загальнолюдської моралі. Так, подавляючи в собі ангела, за словами В. Франкла, ми перетворюємося на диявола (демона), активізуючи (вдосконалюючи? реалізуючи?) в собі негативне начало, – але чи не закономірно це у соціумі, який чує і прислухається лише до "демонічного" начала в людині? Цілком погоджуюся з метафоричним висловом Р. Мея: "не може бути острівця смислу в океані безглуздя" [7, с. 229].

Таким чином, самоактуалізація залишається водночас бажанням ("рожевою мрією"), потребою, метою і цінністю особистості, з одного боку, та побічним продуктом здійснення сенсу життя, реалізації ноетичного виміру в людині, – з іншого, в обох випадках не втрачаючи аксіологічного аспекту, хоча за змістом (суттю) така самоактуалізація може кардинально відрізнитися від тієї, яку мав на увазі Маслоу.

Між сенсом і цінністю об'єднуючим аспектом є їх важливість: і сенс, і цінність – це те, що має особистісне значення для людини (тоді як, на думку автора цього дослідження, самоактуалізація для людини не завжди особистісно значуща). Тому закономірно, що Ж.-П. Сартр поєднує ці поняття, заявляючи, що життєвий проект, який людина реалізує, володіє для неї смислом і цінністю, і цінність – це сенс, який людина надає життю. Е. Шпрангер уточнює, що цінність пояснює сенс. Близький до даного розуміння і В. Франкл, згідно з вченням якого, цінності (а саме: творчості, переживання та ставлення – не залежні від суб'єкта, а є узагальненим досвідом людства) надають сенс життю. Проте саме він був одним з перших, хто діагностував втрату сенсу як відносно типове ноогенне порушення, властиве розвинутому індустріальному суспільству, що гостро переживає людську дилему (Е. Фромм). В. Франкл вважає, що сенс завжди може бути знайдений, тоді як нам хочеться погодитися і з позицією П. Тілліха "прийняти відсутність сенсу, властиву нашому суспільству, зберігаючи мужність бути собою" [2, с. 20], хоча людина, за Тілліхом, є людяною лише тому, що вона здатна розуміти та формувати свій світ і себе в ньому відповідно до сенсів і цінностей. Ця думка перегукується з Юнгівським поняттям індивідуалізації як процесу, в результаті та за допомогою якого людина "стає такою, ким (якою) вона в дійсності є" [6, с. 21] (собою); індивідуалізація – процес наближення до самості, яка, за К. Юн-

гом, водночас є найповнішим розвитком індивіда і переживанням вищої сили та цінності поза межами Я (трансцендентного та потойбічного) (це нагадає вершинні переживання Маслоу), однак саме з духовними цілями Юнг пов'язує сенс, прагнення яких є необхідною умовою душевного здоров'я людини. Він вважає, що люди стоять перед завданням виявити смисл, завдяки якому вони взагалі можуть жити, бо "людина може витерпіти найважчі випробування, якщо вона бачить в них сенс. Уся складність полягає у створенні цього сенсу" [2]. Можна констатувати, що самоактуалізація у гуманістичній психології в окремих аспектах нагадає процес індивідуації, проте Юнг далекий від думки, що розвиваються виключно найліпші якості природи індивіда, лише його позитивні сторони ("ніщо психічне, за Юнгом, не є однозначним" [6, с. 27]), і архетипі тіні – зосередження найгіршого в особистості. Як, вважаючи, що особистість цілісна і унікальна, з одного боку, та, що вона може творити як добро, так і зло, розрізняє їх і робить вибір між ними, уявити, що самоактуалізація стосується не усієї особистості, а лише її позитивної натури? Відрізняється самоактуалізація від життєвого сенсу і тим, що сенси, на відміну від "вродженої потреби" в самоактуалізації, не дані від народження і не цілком суб'єктивні (на думку Дж. Бюдженіаля), а залежать від людини та ситуації водночас; йому вторить і А. Адлер, говорячи, що сенсів стільки ж, скільки людей, проте "справжній" сенс зрозумілий іншим.

Висловлюємо цілком імовірнісне припущення (вірогідність якого потребує вивчення та перевірки), що сенс життя (проблема його пошуку, знаходження і втрати) стає важливим для людини саме після і, можливо, в результаті її зіткнення з його знеціненням чи втратою, якщо ж цього не сталося, то більш важливим для людини може виявитися поняття самоактуалізації; крім того, сенс життя і кожної його хвилини, на нашу думку, більш властиво шукати песимістам, які переживають онтологічну цінність сенсу; самоактуалізації ж прагнуть оптимісти. Як особистісний приклад, візьмемо В. Франкла (сам пережив екзистенційний вакуум, працював з людьми, які втратили сенс жити, витримав жахи концтаборів, вижив і допомагав вижити іншим (сам – у стані втрати сенсу, потім – знаходження його, щоб вижити), в результаті з'явилася "Людина в пошуках сенсу" – і задумуємося: у такій ситуації чи можна уявити, що людина буде жити ідеєю самоактуалізації? Відповідь очевидна й однозначна. Здається, сенс життя чимось схожий на клінічну смерть: кажуть, хто її пережив, по-новому починає сприймати і ставитися до життя ("сакральню", за термінологією Маслоу), так само той, хто пережив утрату сенсу, починає розуміти його значення, намагається його відшукати, не просто переживаючи втрату

сенсу, екзистенційні фрустрацію, вакуум чи ноогенний невроз, але щоб осмислено жити далі (і ось тут самоактуалізація вже навряд чи може стати сенсом життя).

Якщо ж людина (ризикнемо висловити ще одне припущення), як Маслоу, не втрачала сенсу і не перебувала на межі його втрати, вона може надягти рожеві окуляри (вірити, що всі люди – добрі (в крайньому випадку – нейтральні), однаково гідні (бо ж це вроджена потреба людини) самоактуалізації чи навіть стати трансдентами (термін Маслоу), що значно вище від самоактуалізованої людини; того, щоб до них ставилися як до вищої цінності та зразка людяності, зважаючи не на сувору реальність, а на потенційні (фантастичні) можливості в майбутньому) та будувати повітряні замки.

Отже, мета даного дослідження – проаналізувати зміст поняття самоактуалізації, його співвідношення з поняттями "цінності" та "сенс", провести емпіричне дослідження цієї проблеми у студентів-психологів.

У дослідженні використовувалися такі методики: морфологічний тест життєвих цінностей В.Ф. Сопова, Л.В. Карпушиної; тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Дж. Крамбо, Л. Махолика, в адаптації Д.О. Леонтьєва; тест САТ Ю.Є. Альошина, Л.Я. Гозман, М.В. Загіка та М.В. Кроз. Вибірка складала 45 студентів – майбутніх психологів.

Аналіз даних морфологічного тесту життєвих цінностей показав:

- у досліджуваній групі за значенням інші цінності дещо випереджає цінність духовного задоволення, де середня – 44,12 балів – найбільша, проте лише на півбала від неї відстають цінності соціальних контактів і матеріального положення (43,25 та 43,37 балів), причому в усіх трьох випадках середні вписуються в середні значення показника;

- менше за інші, проте також із середнім рівнем, проявляються в опитаних цінності креативності та престижу (37,31 та 39,31 балів);

- у переважній більшості опитаних усі цінності виявляються на середньому рівні (від 80 % до 53,33 %), виключення складають 3 студентів, у двох з яких більшість показників цінностей високі, в третього – низькі;

- за ступенем реалізації життєвих цінностей у групі передують сфери професійної діяльності й освіти (середні – 60,44 та 59,94 балів) – закономірно для студентів; відстає від решти сфера фізичної активності (50,37 балів); що відображає відповідне ставлення опитаних;

- аналогічно до цінностей, за сферами прояву в більшості студентів (від 80 % (діяльність) до 60 % (сфери освіти та захоплення)) виявлені середні показники;

- за середніми значеннями, у групі найбільше значення показника у сфері професійної діяльності відповідає цінностям активних соц-

іальних контактів (8,67), високого матеріального становища (8,33) та збереження власної індивідуальності (7,93 балів); у сфері освіти – цінностям досягнень (8,53) й у сфері фізичної активності – цінностями матеріального становища (8,13) (зауважимо, що дані показники свідчать про високий рівень прояву даних цінностей у відповідних сферах життя, тобто, опановуючи майбутню професію, студенти прагнуть до сприятливих стосунків і взаємної довіри в колективі, орієнтуються на той вид роботи, який гарантуватиме їм досягнення матеріального благополуччя, водночас намагаючись обрати той вид діяльності, що найповніше підкреслить їх неповторність й індивідуальність як людини та спеціаліста; навчаючись в університеті, хочуть отримати конкретний результат, який дозволить продовжити досягнення в професійній діяльності; крім того, опитані прагнуть, займаючись спортом і фізкультурою на професійному рівні, отримати не лише матеріальну вигоду, але й поліпшити свою фізичну витривалість і працездатність);

- найменші середні значення (нижче середнього рівня), показані студентами у сфері фізичної активності за цінностями креативності (4,73), престижу (4,8) і розвитку себе (5,6) та у сфері сімейного життя за цінностями креативності (5,93) і престижу (5,87 балів), тобто навіть професійно займаючись спортом (таких серед опитаних – більшість), студенти не прагнуть (не сподіваються, не вірять у можливість) творчості – хочуть просто зберегти стабільність і звичність своїх занять; у них відсутнє прагнення зовнішнього схвалення своїх спортивних досягнень, подекуди – навіть бажання продовжувати займатися спортом; вони схильні вважати свій фізичний розвиток достатнім і не потребуючим корекції; щодо сімейного життя, то вони прагнуть зберегти стиль і традиції сімейного життя батьків, водночас чинячи на власний розсуд, проте ця сфера життя на час навчання залишається для студентів (принаймні, хлопців) порівняно незначущою;

- аналіз даних свідчить, що гуманістично орієнтовані цінності переважають у 55,56 % опитаних, тоді як прагматичні – у 44,44 % студентів.

За методикою СЖО, де смисложиттєві орієнтації – це результат усвідомлення людиною цілей і сенсу власного життя, виявлено, що лише за 2 і 3 шкалами (процес і результативність життя) середні більші від середніх значень показників, причому, порівняно з іншими, переважають показники за шкалою "процес" – 32,56 балів, тоді як найменша середня за шкалою "локус контролю Я"; у цілому, за 1 шкалою – "цілі в житті" – в опитаних переважають високі показники (у 60 %); за шкалами "процес життя, емоційна його насиченість" і "локус контролю – життя" ситуація аналогічна: переважає прояв високих показників – у

73,33 % опитаних; за наступною шкалою – результативність життя чи задоволеність самореалізацією – високі показники виявлені у 80 % студентів; лише за шкалою локусу контролю Я у групі присутні студенти з низьким рівнем прояву показника – 6,67 %, ще у 73,33 % досліджуваних – високий рівень, у решти – середній рівень сприйняття себе хазяїном життя; загальний показник СЖО у 73,33 % опитаних на високому рівні, у решти – на середньому рівні прояву;

- такі показники свідчать, що в опитаних наявні життєві цілі на перспективу, вони осмислено й емоційно насичено сприймають процес власного життя, досягли важливих результатів і задоволені ними, вірять, що людина взагалі здатна втілити в життя своє рішення, проте недостатньо впевнені у власній здатності контролювати події свого життя, обирати й здійснювати його адекватний сенс.

Результати за методикою САТ показали: дві базові шкали – орієнтації у часі та підтримки – в досліджуваній групі реалізовані, відповідно, на 45,23 % та 48,56 %; блок цінностей та блок ставлення до природи людини активні на 53,84 % та 56,23 % відповідно, що найбільше по групі; дещо менше студенти реалізували блоки почуттів і самосприйняття (48,15 % та 49,64 %), причому опитані більше проявляють самотповагу, ніж самоприйняття; два інші блоки: міжособистісна чутливість і творче пізнання проявляються в опитаних дещо менше (44,97 % та 46 %). Шкала підтримки в усіх студентів проявляється на середньому рівні, тоді як середній рівень орієнтації в часі виявлений у 73,33 % опитаних, у 20 % – високий, у решти ж – низький рівень показника; за блоками переважає середній рівень прояву різних орієнтаційних тенденцій. Можна зробити висновок, що опитані знаходяться на шляху до самореалізації, в межах середини її досягнення.

Проведений кореляційний аналіз результатів методик виявив цікаву і неоднозначну обставину, яка, можливо, потребує подальшого дослідження: дані (за виключенням цінності креативності, що позитивно корелює з контактністю та міжособистісною чутливістю самоактуалізованої людини ($r = 0,63$ та $r = 0,49$), цінності досягнення (кореляція з іншими показниками відсутня) і матеріальними цінностями, пов'язаними з прийняттям агресії ($r = 0,51$)) першої методики (МТЖЦ) з показниками обох інших методик пов'язані виключно негативним кореляційним зв'язком, особливо це стосується показників другої методики. Тобто особа, яка не переживає ноогенну фрустрацію чи екзистенційний вакуум, у якій наявні значущі смисложиттєві орієнтації, яка знаходиться на шляху до самореалізації, перебуваючи в її процесі (на середині), не сприймає ні загальні цінності (про-поновані першою методикою), ні сфери їх застосування. Припускаємо, що ситуація пов'язана з

об'єктивними зовнішніми обставинами. В умовах соціально-політичної, економічної та моральної кризи, зрештою, за будь-яких умов, як показав В. Франкл, людина не перестає шукати сенс життя, розвивається, навіть вдосконалює себе. Проте, це не стосується її цінностей, які за таких обставин не просто змінюються, а знецінюються, нівелюються, навіть анігілюються суспільством: якщо соціум перестає цінувати те, що вважалося вартісним на загальнолюдському рівні за інших об'єктивних обставин, то й члени цього суспільства шукають інші, придатні (співзвучні) для нових обставин цінності. Зауважимо, що цінності, перелічені в першій методиці, не тотожні цінностям самоактуалізованої людини (за Маслоу), які не є тимчасовими. Якщо врахувати, що тест В.Ф. Сопова та Л.В. Карпушиної визначає мотиваційно-ціннісну структуру особистості, орієнтуючись на суспільні цінності, то виявиться, що така структура особистості не відповідає структурі особистості самоактуалізованої людини.

Узагальнюючи результати дослідження, зауважимо: можна зрозуміти Маслоу, коли він щиро захоплюється Р. Бенедикт, М. Вертгеймером та ін., вважаючи їх зразками людської природи; можна зрозуміти його й тоді, коли себе він до самоактуалізованих людей скромно не зараховує, тим самим визнаючи, що він у 3-5 % самоактуалізованих людей не входить і чи не знецінює себе. Проте не просто важко, але й неможливо зрозуміти і тим більше погодитися з "гуманістичним, гуманним" психологом Маслоу, коли він, звеличуючи самоактуалізованих людей, зневажає і, на нашу дуже суб'єктивну думку, принижує 95 % інших людей. Тим більше, коли цей психолог переконаний, що "схильність ставити собі багато з тих питань, які ми за звичкою відносимо до розряду моральних, етичних чи ціннісних – на-справді психопатологічна схильність" "середньостатистичної" (простой) людини. І далі: "Те, що середньостатистичний індивід сприймає як болісний конфлікт, те, що прирікає його на муки ціннісного вибору, – для самоактуалізованої людини навіть не питання, й вона справляється із цим так само легко, як з вибором, чи танцювати..." [4]. Автора ця цитата (і не лише ця) шокує і остаточно відбиває бажання "самоактуалізуватися". Швидше, автор схильний погодитися зі своєю студенткою, яка осмислено відмовляється від самоактуалізації як самовдосконалення на користь наявності сенсу життя. Зрештою, смішно і гірко (принаймні, автору) думати, що людина, яка переживає втрату сенсу життя (не моменту і не ситуації), може наївно прагнути самоактуалізації. До того ж, виявляється, що для Маслоу питання про цінності простої людини не має смислу – вона повинна бездумно прийняти цінності "справжні" – самоактуалізованої людини (а як бути при цьому з унікальністю кожної людини?).

Тому підсумуємо: самоактуалізація як самовдосконалення (проте само-вдосконалення безкінечне, лише як процес, що, як зауважувалося вище, в умовах конечності людського життя неможливо розуміти й уявляти як результат) може бути сенсом життя і вищою екзистенційною цінністю окремих людей, вочевидь, з перфекціоністською жилкою; проте тим, хто обрали і прагнуть самоактуалізації, а не здійснення сенсу життя, виявляючи мужність жити, не варто зневажати інших, для кого метою та цінністю життя є не самоактуалізація, а життя, маючи сенс у житті й реалізуючи його (цінно – мати сенс, а не самоактуалізувати себе), навіть якщо самоактуалізація – це наближення до самості, найбільш людяного в людині (з точки зору Маслоу) – та невже можлива людина без моралі та моральності?

Тобто не лише сенси, життєві цілі, але й цінності цілком індивідуальні і залежать від самої людини. А сенс життя, на думку автора, може визначатися тією цінністю, яка для людини найважливіша.

Отже, сенс (його наявність) є безумовною цінністю, тоді як самоактуалізація (на відміну від дефіцитарних і буттєвих потреб, за Маслоу) – лише за умови наявності реальних умов для її здійснення чи суб'єктивною цінністю, зумовленою відповідними особливостями особистості. Якщо говорити про сенс життя (а не про смисл окремих предметів і ситуацій), то він завжди пов'язаний з екзистенційними цінностями (і може бути індивідуальним до цінностей моменту чи окремої речі), але може не збігатися і не пов'язуватися із самоактуалізацією чи самореалізацією особистості у традиційному розумінні. Однак самореалізація – цілком ймовірний продукт здійснення сенсу, й у такому контексті вона є цінною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коростылёва Л.А. Психология самореализации личности: затруднения в профессиональной сфере / Л.А. Коростылёва. – СПб. : Изд-во "Речь", 2005. – 222 с.
2. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д.А. Леонтьев. – [2-е, исп. изд.]. – М. : Смысл, 2003. – 487 с.
3. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб. : Питер, 2007. – Серия: Мастера психологии. – 352 с.
4. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы [пер. с англ.] / А. Маслоу. – М. : Смысл, 1999. – 425 с.
5. Маслоу А. По направлению к психологии бытия / А. Маслоу. – М. : ЭКСМО-пресс, 2002. – 272 с.

6. Хиллман Дж. Архетипическая психология / Дж. Хиллман. – СПб. : Б.С.К., 1996. – 157 с.

7. Чуйко Г.В. Екзистенційна психологія : навч. посіб. / Г.В. Чуйко, І.А. Гуляс, Т.А. Колтунович. – Чернівці : Прут, 2009. – 308 с.

УДК 159.922.27-053.6

ПСИХОІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ КУЛЬТУРНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ СУЧАСНОГО ТИПУ ОТРОЦТВА

Шамне А.В.

Статтю присвячено міждисциплінарному аналізу сучасного типу отроцтва як культурно-історичного конструкту. Проаналізовано еволюційну трансформацію сутності людини у психоісторичному процесі. Визначено роль у цьому процесі феномену отроцтва.

Ключові слова: *міждисциплінарний підхід, нова фаза антропогенезу, типи культур, префігуративні культури, етнографія отроцтва, сучасний тип отроцтва, культурно-історичний конструкт, підлітково-юнацький період (11-20 років.).*

Статья посвящена междисциплинарному анализу современного типа отрочества как культурно-исторического конструкта. Проанализирована эволюционная трансформация сущности человека в психоисторическом процессе. Определена роль у этом процессе феномена отрочества.

Ключевые слова: *междисциплинарный подход, новая фаза антропогенеза, типы культур, префигуративные культуры, этнография отрочества, современный тип отрочества, культурно-исторический конструкт, подростково-юношеский период (11-20 лет).*

The article analyzes the psychological aspects of modern type of adolescence as cultural and historical to the constituent. Analyzes evolutionary transformation of essence of man in a psychological and historical constituent. A role is certain at this process of the phenomenon of adolescence.

Keywords: *interdisciplinary approach, new phase of anthropogenesis, types of cultures, префигуративные cultures, ethnography of adolescence, modern type of adolescence, cultural and historical constituent, juvenile-youth period(11-20 years).*

Постановка проблеми. В умовах цивілізаційно-культурних зрушень у сучасному інформаційному суспільстві актуалізується широкий спектр проблем психосоціального розвитку особистості. Найбільш дискусійним (від визначення вікових меж до психологічного змісту